

Prečo

to

Nemci

robia

lepšie

Zápisky z dospeláckej krajiny

Preklad Igor Slobodník

John Kampfner

John Kampfner

PREČO TO NEMCI ROBIA LEPŠIE

Zápisky z dospeláckej krajiny

Z angličtiny preložil
Igor Slobodník

Mojim zosnulým rodičom, Betty a Fredovi,
ktorí zažili Nemecko počas vojny
v jeho najtemnejších časoch.

OBSAH

ÚVOD – ONI A MY

PRVÁ KAPITOLA – Obnova a pamäť

Ako sa Nemecko vyrovnáva s vlastnou minulosťou

31

DRUHÁ KAPITOLA – V hrejivom objatí Mutti

Angela Merkelová a východné dedičstvo

51

TRETIA KAPITOLA – Multikulti

Priťahovalectvo a identita

73

ŠTVRTÁ KAPITOLA – Detstvo sa skončilo

Úloha Nemecka v nebezpečnom svete

95

PIATA KAPITOLA – Zázrak
Pozná Nemecko ekonomické odpovede?
129

ŠIESTA KAPITOLA – Postcovidová spoločnosť
Nemecko, odolnosť a budúce krízy
155

ZÁVER – PREČO TO NEMCI ROBIA LEPŠIE
189

NEMCI ROBIA *DIE ZEITWENDE*
Namiesto doslovu
196

BIBLIOGRAFIA

POĎAKOVANIE

O AUTOROVI

ÚVOD – ONI A MY

V januári 2021 mal za sebou štát 150 rokov jestvovania, Nemci však neprejavili osobitne silnú túžbu tento míľnik osláviť. Nemecko v ére od Bismarcka po Hitlera rovná sa militarizmus, vojna, holokaust a rozdelenie. Nijaká iná krajina za taký krátky čas nenapáchala toľko škôd.

Dve iné výročia však stelesňujú iné dejiny. V novembri 2019 milióny oslavovali 30. výročie pádu Berlínskeho múru. V októbri 2020 ubehli tri desaťročia od zjednotenia. Polovica trvania moderného Nemecka predstavuje príbeh hrôzy, vojny a diktatúry. Druhá polovica je príbehom pokánia, stability a zrelosti.

Nijaká iná krajina za taký krátky čas nedosiahla toľko pozitívneho. Ide o iný príbeh a práve ten chcem rozpovedať. Mnohí ľudia majú veľký problém s prijatím konceptu Nemecka ako morálneho a politického vzoru. Moja téza tú časť Britov, ktorí sú naďalej posadnutí Churchillom a duchom blitzkriegu (a nie je ich vôbec málo!), vyrušuje. Predstavuje však ťažkú dilemu aj pre samotných Nemcov, keďže ich núti prevziať svoj diel zodpovednosti.

V časoch, keď významná časť sveta prepadla autoritárstvu, keď demokraciu priamo z jej srdca podkopáva americký prezident, ktorý stratil aké-

koľvek sebaovládanie, v časoch čoraz silnejšej Číny a Ruska hnaných pomstychtivosťou, je to práve Nemecko, ktoré plní funkciu strážcu slušnosti a stability.

Ide v skutočnosti o existenciálnu otázku. Libe-rálna demokracia sa ocitla v ohrození. Nemecko musí pri jej záchrane a obnove zohrať ústrednú úlohu.

Nemecká ústava je silná, politická diskusia nesie všetky znaky vyzretosti, väčšinu povojno-vého obdobia sa krajine v jej hospodárskom výkone nik nevyrovnal. Jej krízový manažment, naposledy počas pandémie koronavírusu, zlyhaniam iných štátov nastavil neľútostné zrkadlo. A aký iný národ by dokázal absorbovať chudobného príbuzného prakticky bez väčšej traumy? Aký iný národ by si poradil s príchodom vyše milióna zúfalých utečen-cov z celého sveta?

Nemecko zápasí s mnohými problémami. Prílev utečencov prehĺbil kultúrnu priepasť. Viera v tra-dičné politické strany sa vytráca. Mnohí, najmä na východe krajiny, si osvojili jednoduché heslá extrémnych síl. Hospodársky rast sa spomalil, brzdi ho nadmerné zameranie na vývoz, najmä do Číny, starnúce obyvateľstvo a čoraz zaostalejšia infraštruktúra.

V dobe, keď Európa a demokratický svet zúfalo potrebujú vodcovstvo, Nemecko sa naďalej zdráha prevziať svoj diel zodpovednosti za beh sveta.

Čo by malo byť zdrojom takéhoto sebavedomia, takejto viery vo vlastné sily? Schopnosti krajiny – či už inštitúcie alebo jednotlivca –, sa nemerajú ťažkosťami, s ktorými je konfrontovaná, ale tým, ako ich zvláda. V tomto teste súčasné Nemecko obstálo závideniahodne dobre. Preukázalo zrelosť,

ktorej sa vyrovná máloktorý štát. Nestalo sa tak vďaka nejakým vopred daným schopnostiam. Za všetko naučené draho zaplatilo.

Povojnové Nemecko formovalo päť letopočtov: roky 1949, 1968, 1989, 2015 a 2020. Budem si všímať dôsledky týchto dôležitých míľnikov vo všetkých rozhodujúcich oblastiach života, skôr tematicky než chronologicky. Každý na spoločnosti zanechal silnú stopu. Každý z nich prispel k tomu, čím je dnešné Nemecko.

V rokoch 1945 až 1949 bolo treba zničenú a okupovanú krajinu obnoviť. Takmer všetky väčšie i menšie mestá utrpeli rozsiahle škody, mnohé boli jednoducho zničené. Milióny ľudí ostali bez domova. Národné vedomie ťažila trauma úplnej porážky. Boli to spojenci a osobitne Američania, ktorí krajine umožnili, aby sa pozviechala.

Ťažiskom nemeckého verejného života je *Grundgesetz*. Ide o mimoriadny dokument: ústava je jedným z najväčších výdobytkov povojnovej rekonštrukcie a morálnej obnovy krajiny. Na jednej strane predstavuje robustný dokument, na strane druhej text, ktorý sa vie prispôbiť meniacim sa časom. Ústavu vyše šesťdesiat ráz novelizovali, pričom sa nijako nedotkli zásad, na ktorých je vybudovaná. Ak sa pozrieme na alternatívy v iných štátoch, išlo skutočne o majstrovský text. Ústavu Spojených štátov zaražujú ustanovenia, ktoré možno vyhovovali v 18. storočí (napríklad 2. dodatok, ktorý zaručuje právo nosiť zbraň); francúzska Štvrtá republika založená približne v rovnakom čase ako povojnové Nemecko prežila len tucet rokov. Španielska ústava z roku 1978, po skončení Francovej éry, prechádza kvôli sporu medzi ústrednou vládou a Katalánskom skúškou odolnosti. Povojnové Taliansko a Belgicko

sa opakovane trápia s vytvorením funkčných vlád. Británia túto úlohu len tak-tak zvláda za pochodu, nestráca sebavedomie, že si vždy nejako poradí.

Vybudovanie povojnovej západonemeckej politickej architektúry predstavuje jedno z veľkých víťazstiev liberálnej demokracie. Briti na ňom mali svoj podiel. Pomohli sformulovať ústavu s takým úspechom, že Nemci ju radi označujú za najväčší zdroj svojej hrdosti. Prečo nám nezišlo na um urobiť čosi podobné aj pre Britániu a vyhnúť sa tak opakovanému zápasu s beznádejne zastaralou politickou štruktúrou?

Nemecku sa podarilo priam zázračne obnoviť hospodárstvo. Pokánie, vyrovnávanie sa s vlastnou minulosťou, však neprišlo v rokoch bezprostredne po vojne. Až počas rozsiahlych protestov v roku 1968, teda počas druhej kľúčovej udalosti moderných nemeckých dejín, mladá generácia Nemcov konfrontovala rodičov s ich minulosťou. Už neboli ochotní akceptovať mlčanie, polopravdy či priamo lži. Chceli dostať odpovede na otázky o hrôzach, na ktorých – ako dobre vedeli –, sa mnohí starší ľudia podieľali, či prinajmenšom odvracali zrak a tvárili sa, že ich nevidia.

Tretí rozhodujúci okamih predstavuje prirodzene pád múru a znovuzjednotenie. Nič z toho, čo sa stalo, nebolo samozrejmé. Udalosti sa mohli skončiť krvi-prelievaním. Znovuzjednotenie nebolo vopred dané. Nemecko sa po prvý raz vo svojich dejinách stalo stabilným štátom s nespochybniteľnými hranicami.

V nasledujúcich rokoch sa mnohí zdĺhavo zapodievali chybami, ku ktorým došlo. Bolo možné zachovať väčší podiel východonemeckého hospodárstva? Neprebehli všetky procesy príliš rýchlo? Prejavili sa *Wessis* – západniari, ako arogantní a necitliví

ľudia? Prečo sa nemohli dva-tri lepšie fungujúce prvky života vo východnom Nemecku, napríklad emancipovanejšie postavenie žien, stať súčasťou spoločenskej praxe nového spoločného štátu? Všetko sú to legitímne otázky. Môžete však menovať inú krajinu, ktorá by dokázala to, čo dokázalo Nemecko, s takým malým rozsahom vedľajších škôd?

Štvrtou prelomovou udalosťou sa stala utečenecká kríza roku 2015. Keď sa na ňu Nemecko napokon rozhodlo reagovať, jeho odpoveď bola príkladná. Na zdesenie susedov otvorilo brány ľudskej riave, ktorú Európa naposledy zažila na konci druhej svetovej vojny. Tento krok oživil mnohé spoločenské traumy a zdynamizoval politický život. Popularita strany Alternative für Deutschland (Alternatíva pre Nemecko, AfD) poskočila. Išlo však o správne rozhodnutie; bolo dobré, že sa to stalo. Keď kritické hlasy zosilneli, spolková kancelárka položila zásadnú otázku: a čo iné malo Nemecko urobiť? Začať budovať tábory?

Nič tak v skratke nevystihuje súčasné Nemecko ako obraz jednej ženy. Niekoľko týždňov po vypuknutí koronakrízy Angela Merkelová urobila v televíznom prejave niečo, čo dovtedy nemeckí lídri urobili len veľmi zriedkavo. Pripomenula vojnu, tentoraz však nie kvôli tomu, aby zdôraznila otázku viny: „Väčšej výzve, ktorá spočinula na našich pleciach a núti nás spolupracovať v mene solidarity, naša krajina nečelila od znovuzjednotenia – nie, v skutočnosti od druhej svetovej vojny.“ Potom začala hovoriť o obmedzeniach verejného života, o povolaní armády do ulíc, o štáte, ktorý chce kontrolovať pohyb ľudí. „Chcem vás ubezpečiť, že pre niekoho ako ja, pre koho sa sloboda pohybu stala ťažko vydobytým právom, možno také obmedzenia

odôvodniť len v prípade najvyššej nevyhnutnosti. Nikdy sa k nim nesmie pristupovať ľahkovážne a v demokracii ich možno zaviesť len dočasne, dnes však môžu pri záchrane životov zohrať rozhodujúcu úlohu.“ Žene, ktorá zažila komunizmus a Berlínsky múr, nepadlo ľahko pristúpiť k týmto mimoriadnym opatreniam.

A Albión? Británia sa nikdy nedopracovala k tomu, aby krízu dostala úplne pod kontrolu. Potácala sa od jedného rozhodnutia k druhému, každé ďalšie oznámenie sa nieslo v znamení prázdnej vystatovačnosti typickej pre Borisa Johnsona. Každé nové opatrenie bolo vychvaľované ako „prelomové“, len aby sa za chvíľu rozpadlo na prach – osobné ochranné pomôcky, karanténne pravidlá, aplikácia na trasovanie osôb, lockdowny –, ministerský predseda na každom kroku zakopol.

Štatistiky v Nemecku ukázali niečo iné; nehovoriac už o atmosfére v spoločnosti. Pre reakciu krajiny bola charakteristická kompetentnosť v teréne a Merkelovej schopnosť bez väčšieho huriavku zachovať chladnú hlavu. Nepokúšala sa zasahovať do rozhodnutí prijímaných na úrovni regiónov a miest. Spolková kancelárka a jej vláda s veľkou presnosťou vopred plánovali, plne sa opreli o vedecké poznatky, s občanmi komunikovali otvorene a vyhýbali sa bombastickým vyhláseniam.

Všetko to zavážilo. Relatívny úspech Nemecka pri zvládaní pandémie – hoci sa preklopila do druhého roka –, nebol náhodný. Stálo za ním líderstvo. Ale stálo za ním aj čosi iné.

S koncom Merkelovej éry Nemecko čelí väčšiemu počtu skúšok než ktorákoľvek iná porovnateľná krajina. Prečo? Thomas Bagger, poradca prezidenta Franka-Waltera Steinmeiera, zdôrazňuje, že nemecký

národ je úplne závislý od vlastnej identity, stability a sebaúcty, od povojnového liberálnodemokratického usporiadania, od vlády zákona.

Keď začne ísť do tuhého, moderné Nemecko sa neuchyľuje k lacnej rétorike. Na rozdiel od Ruska a Francúzska s ich vojenskými symbolmi, od Spojených štátov s ich príbehom otcov-zakladateľov či Spojeného kráľovstva s jeho učebnými osnovami zdôrazňujúcimi britskú neporaziteľnosť (v zmysle vlastenectvom predchnutej skladby “Rule, Britannia!”) a posadnutosťou vojnami, Nemecko toho nemá veľa iného, o čo by sa mohlo oprieť. Preto mu tak vášnivo záleží na procese, na tom, aby zaručilo čo najlepší výsledok, nechce veci unáhliť, aby v konečnom dôsledku neprehralo. Nemecko vo svojich dejinách nachádza veľmi málo pozitívnych referenčných bodov. Aj preto sa nechce ohliadať za seba. Aj preto každé ohrozenie demokracie vníma ako existenciálnu hrozbu. A aj preto rovnako ako mnohí iní, ktorí majú s touto krajinou zložitý vzťah, aj ja bezozvyšku obdivujem serióznosť, s akou si v roku 1945 vytýčilo cieľ a napĺňa ho. Najdôležitejším prvkom je pritom sila pamäte.

*

Moja životná púť sa v prenesenom zmysle začala v 30. rokoch uplynulého storočia. Fred, môj židovský otec, utiekol z rodnej Bratislavy v okamihu, keď na opačnom konci Československa do štátu vpochoďovala Hitlerova armáda. Jeho otcovi a matke sa ho spolu s ďalšími dvomi súrodencami podarilo prepašovať vlakom a autom tranzitom cez Nemecko na západ. Trojicu čiernych pasažierov niekoľkokrát takmer odhalili, ale vďaka zázraku – a vďaka šľa-

chetrným činom jednotlivcov napokon unikli. Mnohí iní členovia ich široko rozvetvenej rodiny zahynuli v koncentračných táboroch. Usadil sa – po tom, čo si na 15 rokov „odskočil” do Singapuru, kde sa zoznámil s mojou mamou, sestričkou z grófstva Kent solídneho kresťanského a robotníckeho pôvodu pracujúcou v tamojšej britskej vojenskej nemocnici –, v Anglicku.

Moje detstvo v Londýne 60. a 70. rokov pozostávalo z obvyklej dávky pochodových odrhovačiek, vtipov a televíznych programov zabávajúcich sa na účet krautov, ako sme posmešne volali Nemcov. „Špinavý Fricko prekročil Rýn...” „Hitler mal len jedno vajce...” Miestom mojich detských hier bol letecký kryt v záhrade domu starej mamy, v severnej časti Oxfordu. Čítal som le Carrého a Forsytha, vyrastal na vojnových filmoch ako Útek z pevnosti Colditz a Diabli v oblakoch o ničiteľoch priehrad, o niekoľko rokov som sa už váľal od smiechu nad sitkomom Hotelík a jeho zľudovenou frázou „O vojne ani muk...” Túto výživnú menáž občas narušila osobitná udalosť. Televízna dráma Auf Wiedersehen, Pet o murároch z menej rozvinutého severovýchodu Anglicka uchádzajúcich sa o príležitostné fušky v severnom Nemecku predstavila ľudskejšiu a zložitejšiu stránku britsko-nemeckého vzťahu. Masová kultúra sa však poväčšine vyčerpávala urážkami v bulvárnej tlači a vtipmi o okupovaní plážových diek a ležadiel na opaľovanie.

Bol som ešte príliš mladý, aby mi v pamäti utkvел komentár Vincenta Mulchroneho v bulvárnem deníku Daily Mail, ktorý vyšiel ráno pred finálovým zápasom Svetového pohára vo futbale roku 1966: „Západné Nemecko nás dnes môže poraziť v našom národnom športe, to však bude viac než spravod-

livé. My sme ich porazili v ich národnom športe už dvakrát.“ Ako je všeobecne známe, Anglicko vyhralo 4:2, aj vďaka spornému gólu. Zrodil sa nový bojový pokrik: dve svetové vojny a jeden Svetový pohár. Ešte ani v roku 1996, keď sme sa po 30 rokoch trápenia (márne) nádejali na zisk trofeje a keď v predvečer Blairovej éry nastupovala Cool Britannia, teda schopnosť pozrieť sa na samých seba s istým odstupom a blazeovanosťou, sme si neodpustili urážku. „ACHTUNG, VZDAJTE SA!“ kričali palcové titulky z úvodnej stránky bulvárneho denníka Mirror. „Pre vás, frickovia, sa Majstrovstvá Európy už skončili.“ Odkazy myslené ako vtip vystrúhali úsmev aspoň na niektorých tvárach. Nemecký týždenník Der Spiegel v roku 2002 napísal: „V hlavách mnohých Angličanov sa druhá svetová vojna nikdy neskončí. Je príliš lákavé vždy znova si môcť kopnúť do Nemcov.“

Všetko sa zmenilo, keď som dovŕšil vek 15 rokov. Pustil som sa do štúdia jazyka a úplne som mu prepadol. Vplýval na mňa Goethe, Brecht, Max Frisch – a Nina Hagen. Keď som mal niečo po dvadsiatke, bez váhania som siahol po ponuke pracovať v Nemecku ako novinársky elév v Bonne, vtedajšej *Bundesdorf*, „hlavnej spolkovej dedine“. V apríli 1986, takmer pol storočia po svojom úteku pred nacistami, ma prišiel navštíviť otec. Od strastiplného tranzitu na ceste za slobodou krajinu nenavštívil. V telefonickom rozhovore pred odletom som zreteľne cítil jeho obavy. Nervozitu môjho hosťa ďalej zvýšilo oznámenie po prilete, že mu Lufthansa stratila batožinu. Možno napokon Nemci nie sú až takí efektívni, žartoval. Na konci pobytu, ktorý zahŕňal aj presun územím NDR do Západného Berlína prísne stráženou autostrádou, si odnášal dojem, že spolková republika je vnútorne vyrovnanou krajinou, ktorá cudzinca s takmer okam-

žite plne obnovenými jazykovými schopnosťami, hoci prešpikovanými viedenskými výrazmi ešte z 30. rokov, prijala s nenútenou pohostinnosťou.

Ak si odmyslím otcovu návštevu, pobyt v mierumilovnom, uspávajúcom Bonne neponúkal veľa podnetov, aby som sa v myšlienkach vracal k vojne. Mal som pocit, že moji priatelia v redakcii a študenti, s ktorými som sa zoznámil na tamojšej univerzite, sa veľmi nelíšia od vrstovníkov doma. To, čo ma vyrušovalo, neležalo v minulosti. Znepokojovala ma súčasnosť a posadnutosť Nemcov pravidlami. Spomínam si, ako som jedno slnečné poludnie sedel na balkóne svojho bytu a počúval v tranzistore miestnu rockovú stanicu. Keď sa ozvala zvučka každú celú hodinu uvádzajúca správy, nemecká priateľka rádio vypla. Poprosil som ju, aby ho znovu zapla, to však odmietla. Nevieš, že máme *Ruhezeit*, nedel'ný kl'ud? To ma rozosmialo: Na to predsa nepotrebuješ nariadenia. Ale samozrejme, že ich potrebuješ, odvetila. Začal som stereotypom o stádovej mentalite, ktorá môže spôsobiť, ehm... zlé aj dobré veci. Obvinila ma, že som sebecký thatcherovec mysliaci len na seba. Často na ten rozhovor spomínam a uvažujem, kto mal pravdu a kto sa mýlil.

Niektoré každodenné nepríjemnosti, ktoré so sebou život v Nemecku prinášal, predstavovali známe kliše, to však neznamenalo, že sa nezakladali na pravde. Policajt ma raz pokutoval za to, že ma nachytil, ako prechádzam cez cestu napriek tomu, že na semafore svietil ikonický červený panák... o štvrtej ráno. Keď som príslušníkovi jemne oponoval, že najbližších niekoľko hodín sa v tejto tichej štvrti nijaké auto neobjaví, len som si priťažil. Pravidlá sú pravidlá. Byrokratické príkazy a zákazy treba rešpektovať, hoci by človeku logika nahovárala

čosi iné. Inokedy som si za stieračom auta našiel obálku s elegantnou slepotlačou. „Milý sused,“ stálo v liste, „mohli by ste si láskavo umyť auto? Kazíte renomé celej ulice.“ Niektoré pravidlá v nasledujúcich rokoch zmiernili, iné jednoducho nahradili novými. Nech Boh ochraňuje chodca, ktorý sa omylom ocitne v cyklistickom pruhu. A kedy presnosť zachádza príďaleko? Priateľka, ktorá ma nedávno zviezla na nedeľný obed k nášmu spoločnému známemu žijúcemu na predmestí Berlína, dorazila na miesto určenia sedem minút pred jednou. „Teraz si môžeme chvíľu vydýchnuť a pohovárať sa,“ vyhlásila víťazoslávne. Keď bolo presne 13.00, bodro vyhlásila: „A teraz už môžeme ísť.“

Mnohí Nemci majú pre tieto frustrácie cudzincov pochopenie; uchylujú sa k niekoľkým typickým vysvetleniam či ospravedlneniam. Ako prvé zaznie obligátne „Každá krajina má svoje zvláštnosti.“ V druhom poradí v narážke na vojnu skúsia čosi ako „Potrebujeme dodržiavať pravidlá, aby sme nad sebou nestratili kontrolu.“ Tretí argument znie najzaujímavejšie: Nemecká spoločnosť je založená na pociťovaní povinnosti jedného voči druhému, na spoločnom úsilí a presvedčení, že poriadok vybudovaný na dodržiavaní pravidiel je verejným blahom. Starnúci bývalý punker, s ktorým som sa zoznámil v Lipsku a v najlepších rokoch to v Londýne vedel s partiou zo Sex Pistols a ich manažérom Malcolmom McLarenom riadne roztočiť, mi s vážnou tvárou vysvetlil, že najtemnejšou obavou každého Nemca je *Rechtsfreier Raum*, svet bez pravidiel, v ktorom silní vykorisťujú slabých. Ukazuje cez okno: Nik nesmie dostať právo na nadstavbu, ktorá iných susedov oberie o slnko. Nik nesmie po určitej hodine robiť hluk, pretože starí ľudia potom ťažko zaspávajú. Tak rie-

kol niekdajší punker... Nedá sa odbiť, trvá na tom, že v demokratickej spoločnosti úloha štátu spočíva v tom, aby slabých ochránil pred silnými a udržiaval rovnováhu medzi bohatými a chudobnými.

Kultúrna vojna posledných čosi vyše piatich rokov a dvojitý šok spôsobený Trumpom a brexitom Nemcom od základov otriasol. Rovnako ako demonštrácie francúzskych gilets jaunes, žltých viest, často sprevádzané násilím. Nemci sledovali štyri trýznivé preferendové roky v Británii a nevychádzali z údivu. Nedokázali pochopiť, ako mohol v štáte, ktorý dal svetu moderný parlamentarizmus a je stelesnením stability a predvídateľnosti, vypuknúť úplný chaos. Výsledky hlasovania všetkých šokovali – uvedomovali si, že Briti sa k európskemu projektu stavajú skepticky (napokon, to isté možno povedať o časti Nemcov), ani vo sne by im však nenapadlo, že z tejto emócie sa zrodí kolektívna strata sebaovládania. „Detinskosť“ a „improvizácia“ boli najčastejšími pojmami, keď mali v tomto období opísať britskú politiku.

Chýbajúce pravidlá ich vyvádzali z miery. Čo má dostať prednosť – jednorazové referendum alebo zastupiteľská demokracia? V reakcii som zvyčajne splietal čosi ako „mno, to nie je úplne jasné“. Ako môžete žiť v systéme, v ktorom predseda Dolnej snemovne a šéf vládneho kabinetu vymýšľajú nasledujúce kroky za pochodu? Zvykol som odpovedať pokrčením ramien, čo je obvyklá reakcia človeka, ktorý stojí pred úlohou vysvetľovať zlyhanie jeho vlasti a vie, že nijaké zmysluplné vysvetlenie vlastne nejestvuje. Zhrozenie často nahradili veľmi nemecké pokusy o vtip, okrem iných napodobovanie predsedu Johna Bercowa z plných pľúc vykrikujúceho „Order!